

# Magánélet és politika.

## II. Rákóczi György és Báthory Zsófia házasságának háttéréhez

1637-ben, amikor II. Rákóczi György befejezte iskoláit, apja atyai intelmekkel bocsátotta útra felnőtté érett fiát. „Mind atyai szeretetem s előmeneteledre való vigyázásom, mind pedig arra való gondviselésem, kinek eddig oktattunk, tanítottunk, s jó erkölcsben neveltünk, szolgáltatt alkalmatosságot jó fiam, Rákóczi György, hogy elődben egy kis rövid, de fontos és istenes és dicséretes instrukciócskát adják, kihez hogy magadat tartsad, kövessed, cselekedjed, s mind pedig magaviselestedet, erkölcsedet, életedet ehhez alkalmaztassad, szabjad...”<sup>1</sup> I. Rákóczi György intelmei szigorú erkölcsi normákat állítottak az ország leendő fejedelme elé. Az isten félelme és a szülők tisztelete a legfőbb érték, amelynek vezetnie kell a felnőtt férfit. A gyakorlati tanácsok a leendő fejedelemnek szólnak. Egy dologról azonban látványosan nem beszél az öreg fejedelem: nem foglalkozott fia házasságával, még csak általánosságokban sem adott tanácsot, hogyan válasszon feleséget, hogyan viselkedjen a házasságban.

A dinasztikus házasságokat köztudottan a dinasztia politikai érdekei szerint kötötték. Egyetlenegy uralkodó sem volt olyan biztos helyzetben, hogy örökösük leendő házasságát „a véletlenre bízhatta” volna. A változó érzelmek helyett szigorú, racionális döntések alapján jöttek létre ezek a házasságok. A kora újkor fejedelmei, így I. Rákóczi György is természetesnek tekintette a mindenre kiterjedő atyai gondviselést. Fiát, a dinasztia hatalmának örökösét II. Rákóczi Györgyöt a fejedelmi parainesisek műfajába illeszkedő tanácsokkal igyekezett felkészíteni a rá váró feladatok ellátására. Egy kiadatlan fogalmazványban, amely jól illeszkedik a fejedelmi intelmek közé, éppen az atyai tekintély által rá rótt felelősséggel indokolja a fiának adott intéseket: „Megakarván mindenképpen az mi atyai hivatalunknak felelni, amíg az Űristen minket éltet, mind mostani és házasságod béli állapotodban mennyi költséget várhatsz és várj is tőlünk, azt is értésedre akarnánk adni...”<sup>2</sup>

Míg az ismert Fejedelmi Parainesis inkább erkölcsi tanácsokat tartalmaz, addig ebben az iratban gyakorlati tanácsokkal látja el a fejedelem a fiát. Ha rövidebben is,

<sup>1</sup> I. Rákóczi György 1875: 199–210. Az idézett rész: Magyar Gondolkodók 17. század. 1979, 133.

<sup>2</sup> MNL OL E 211 Lymbus 71. cs. fol. 104–105. I. Rákóczi György fiához II. Rákóczi Györgyhoz, 2005. 381–387.

de ennek a szövegnek az indítása is követi a Parainesis kezdését. Bár hiányzik a dátum, azonban a bevezetésből következtethetünk a szöveg keletkezésének időpontjára. Az első mondat II. Rákóczi György sajátos helyzetére utal: „mind mostani és házasságotnak béli állapotodban”; vagyis még nem nős, de már előre látható a jövőendő házasság. A szövegben később ezt olvassuk: „Lakodalmadra való ruházatodra is, mind magadra, mátkádra gondot viselünk.” Ez arra utal, hogy az eljegyzés már megtörtént, belátható közelségben van a lakodalom, ennek alapján a szöveg keletkezését 1642 decembere és 1643. február 3. közé tehetjük. A szöveg a gyakorlati tanácsok és utasítások mellett meghatározza azokat a birtokokat, amelyek bevételét az önálló családot és háztartást alapító fiú saját udvarának kialakítására fordíthatja. Még annak az eskünek a szövegét is leírja, amelyre fiának leendő udvari embereit kell majd felesketnie. Rendelkezik arról is, hogy testvérével, Zsigmonddal mely birtokokat kell közösen használniuk. A fejedelem Székelyhíd és Sólyomkő várát fiainak egyenlő joggal adja át, ezeket a birtokokat a fiúk egymás között nem oszthatják fel, csak majd később születendő fiaik tehetnek osztályt, abban az esetben, ha „privátus állapotúak” lesznek. Vagyis nem kerülnek fejedelmi méltóságokra. Még egy szigorú megkötéssel él az öreg fejedelem: „Sőt ezeknek is úgy legyen részek benne, ha az mi igaz Helvétika vallásunkban állandók, tökéletesek és vastagok lesznek, s pópista feleséget soha nem vesznek: ezent (!) értvén az Rákóczi Sigmund maradékiról is.” I. Rákóczi György határozottan megtiltotta mind fiait, mind unokáit számára a református egyház elhagyását, sőt még azt is ellenezte, hogy katolikus vallású személlyel házasságra lépjenek. Ennek a kiadatlan szövegnek az ismeretében különösen indokolt a kérdés, miért választott mégis első számú kijelölt örökösének, II. Rákóczi Györgynek Báthory Zsófia személyében katolikus házastársat?

Báthory Zsófia és II. Rákóczi György házassága sok szempontból kiemelkedik a korszak történelméből. A katolikus Báthory Zsófia egy olyan családot képviselt, amelynek tagjai az 1620-as évektől a túlélésért, a család fenntartásáért küzdöttek. Báthory Zsigmond, majd Báthory Gábor fejedelem megbukott politikája után Erdélyben a család neve nem örvendett túl nagy népszerűségnek. I. Rákóczi György fejedelemmé választása, amely a somlyói ág utolsó leszármazottját jelölte ki fia házastársául, főként egy rehabilitációval.

A háttérben meghúzódó politikai szándékok mellett az is rendkívül figyelemre-méltó, hogy kevés olyan házasságot ismerünk a korszakban, ahol a szerelem ilyen jelentős szerepet, sőt nyilvánosságot kapott volna.<sup>3</sup> A fejedelem fia érzelmeiről még Kassai István volt fejedelmi kancellárt is tájékoztatta: „...Ennek az mi fiunknak bolond s rend felett való szeretetét naponkint inkább vesszük eszünkbe mátkájához.”<sup>4</sup> Kemény János tatár fogságban emlékezve így írt erről a házasságról: „Midőn az fejedelemmel elvétették az Báthory kisasszont, ki igen pópista vala, az apja és anyja azt akarják vala, hogy addig keménséget mutatna, az hazavitelét meg sem engednék, még nem religiójának publice nem renuncálna, imez pedig az kisasszonhoz való szeretettől úgy meggyőzetett vala, hogy nem akar vala semmit aziránt az religióra nézni.”<sup>5</sup> Vajon

<sup>3</sup> Wesselényi Ferenc és Széchy Mária házasságában kap hasonló hangsúlyt a szerelem, sőt Gyöngyösi István 1664-ben keletkezett Márssal társalkodó Murányi Vénusában kap széles nyilvánosságot.

<sup>4</sup> I. Rákóczi György Kassai Istvánhoz 1642. december 26. 1875. 307–308.

<sup>5</sup> Kemény János önéletírása 1986: 282.

Kemény János a valós szerelemre emlékezett, vagy pedig a fejedelmi család nyilvánosság számára szóló magyarázatára, hogy miért is kell elvennie egy református fejedelemnek egy katolikus lányt?

Kézenfekvő magyarázatnak látszik, hogy a szerelem a felekezeti különbség okozta politikai bonyodalmak leplezésére szolgált. Ha a korszak néhány ismertebb házasságát megvizsgáljuk: Nádasdy Tamás és Kanizsay Orsolya, Batthyány Ferenc és Lobkovitz Poppel Éva vagy Esterházy Miklós és Nyáry Krisztina, akkor megállapíthatjuk, hogy minden esetben érdekházasságok köttetnek, amelyek a jegyesség és végül a házasság hosszú éveit alatt egymást megbecsülő, igazi szereteten alapuló kapcsolattá formálódtak a feleség és a férj között. Sem a kortárs, sem a későbbi értékelések során nem szokás Nádasdy Tamás vagy Batthyány Ferenc „módfelett való” szerelméről beszélni, pedig az ő esetükben még azt is tudjuk, hogy a jegyesség alatt milyen kedveskedésekkel udvaroltak mátkáiknak. Batthyány Ferenc például Balassi Bálint verseivel. A korszak házasságai családi megállapodások eredményeként jöttek létre. Szerelmi házasságok, ha egyáltalán létrejöttek, inkább a botránykrónikák szintjén, a gyermeki ellenszegülés példáiként forogtak közszájon.

Az is meggondolandó, hogy a fiatalok szerelméről mindig egy harmadik, a fejedelmi családból származó, de mégis kívülálló forrás tudósít. Nem ismerünk olyan írást, levelet, feljegyzést, ami vagy Báthory Zsófiától, vagy II. Rákóczi Györgytől származna és az eljegyzés körülményeiről tájékoztatna. Egyáltalán nem ismerjük a házasságra készülők két fiatal érzelmeit vagy gondolatait. A fejedelem levele és Kemény János emlékezetből papírra vetett sorai között érdekes hasonlóságot fedezhetünk föl. Mind a két említésben a szerelem a felekezeti különbség okozta feszültség tompítását szolgálja: „bolond, s rend felett való” szerelméről ír az apa, „Szeretettől meggyőzetett”, emlékezik Kemény János. Mindemellett Kemény nyilvánvalóvá teszi azt is, hogy II. Rákóczi Györggyel elvetették az „igen pápista” Báthory kisasszonyt.

Nem az a célunk, hogy II. Rákóczi György és Báthory Zsófia szerelmét kétségbe vonjuk. Bár amíg kettőjük kapcsolatáról személyesen tőlük származó források, pl. levelek alapján nem tudunk képet alkotni, addig a szerelmükről szóló kívülálló tudósítások alapján kell elfogadnunk vagy vitatnunk házasságukat megelőző, sőt annak létrejöttében legfőbb okként feltüntetett szerelmüket. Azt kívánjuk megvizsgálni, hogy egy dinasztiai építő fejedelmi család házassági stratégiájának kialakításakor hogyan teremtett egyensúlyt a bel- és külpolitikai érdekek, a felekezeti viszonyok, illetve a saját birtokpolitikája között, hogyan használta fel mindehhez a kor szimbólumrendszerét, és végül milyen szerepet kapott mindebben a szerelem?

1640. május 7-én Rákóczi György és öccse, Zsigmond nyilvános vizsgával befejezték tanulmányaikat, majd szűk két hónap múlva, július 29-én Somlyón, a Báthoryak ősi birtokán megtartották György és Zsófia esküvőjét. Az eljegyzés pontos dátumát Szalárdi János krónikájából ismerjük. „... és kézfogások is Somlyón die 29 Julii celebráltak vala Báthory Zsófiával.”<sup>6</sup> Szalárdi arról is tájékoztat, hogy az eljegyzés időpontjában Báthory Zsófia még túl fiatal volt a házasságra, és az esküvővel ezért kellett várni még majd három évet. Trauzner János királyi követ 1643-ban az esküvő után járt az erdélyi fejedelmi udvarban, jelentésében 15 évesnek mondta a fiatal asszonyt.<sup>7</sup> Ez

<sup>6</sup> Szalárdi János *Siralmas magyar krónikája* 1980: 196–197.

<sup>7</sup> Trauzner János jelentése 1643. július 16. 1884. 393.

összezseng Szalárdi állításával, vagyis Báthory Zsófia az eljegyzésének időpontjában 11-12 éves lehetett. II. Rákóczi György ekkor már elmúlt 19 éves. Rendkívül óvatosan kell fogalmaznunk, ha az eljegyzés előtti szerelem lehetőségét fontolgatjuk. Szilágyi Sándor nyomán alakult ki a történetírásban az a vélemény, hogy a váradi kapitányságot elfoglaló Rákóczi György gyakori látogatásai és mulatozásai során ismerte meg Báthory Zsófiát, és szeretett bele a leányba. „Várad jó hely volt, s az új kapitány dolgot s mulatságot eleget talált ott. Útját állta a határszéli rabló kalandoroknak, kergette az orvosokat, s látogatásokat tett a szomszédoknál. E látogatások közül egynek komoly következményei lettek: Somlyón megismerkedett Báthory Zsófiával és megszerette.”<sup>8</sup>

Várad és Somlyó valóban nincs messze egymástól, de II. Rákóczi György eljegyzés előtti somlyói látogatásának a távolságnál is nagyobb akadálya volt: a szokás íratlan törvényei. Csáky István Forgách Évával tervezett házassága majdnem meghiúsult, mert a fiatalember egyedül, a szülők tudta nélkül látogatta meg jövendőbelijét. „Az úrfi minden hír nélkül ide beállított, s a leányasszonnyal akart egyezkedni – mintha én nem is lettem volna, pedig itt minden tőlem függ, itt egyedül nekem, özvegy Forgách Zsigmondnének van köze mindenhez, bizony oly nehézségemre volt, hogyha nem nézném a bátyját, Wesselényi uramat<sup>9</sup> s kegyelmedet, az édesanyját<sup>10</sup> meg se engedném, hogy a leány szóba álljon vele, én ezután se akarok tudni az úrfiról semmit...”<sup>11</sup>

Apor Péter azt írja, hogy a leánykérést a szülők egyezkedése előzi meg, ezután mehet a legény leányt nézni, és ha tetszett neki a leány, akkor következett a leánykérés.<sup>12</sup> Ennek alapján Báthory Zsófia és II. Rákóczi György esetében nem beszélhetünk az eljegyzést megelőző szerelemről, hiszen a korszak erkölcsi értékrendje szerint még csak nem is találkozhattak egymással.

A rendelkezésünkre álló források alapján annyit állapíthatunk meg, hogy ez a házasság a fejedelmi család előrelátó tervei szerint jött létre. A leánynézésre és az eljegyzés előkészítésére Prépostvári Zsigmondot kérték föl. Azt, hogy I. Rákóczi György már korábban is készült erre a házasságra, más is bizonyítja. 1637 körül feltehetőleg a fejedelem megrendelésére elkészült a „Báthory család elnyert és más szerzeményeinek levezetése” címmel ellátott feljegyzés. A terjedelmes dokumentum 1406-tól egészen 1637-ig veszi sorra a hajdani és a még meglevő Báthory-birtokokat, -uradalmakat és -részbirtokokat, külön feltüntetve, hogy a megnevezett birtokok melyik vármegyében találhatóak. Ebből arra következtethetünk, hogy a fejedelmi család már az 1630-as évek második felében eldöntötte, hogy elsőszülött fiuk számára az utolsó Báthory lányok egyikét szerzi meg feleségül.<sup>13</sup>

Ebben a tanulmányban nem célunk részletesebben foglalkozni I. Rákóczi György házassági politikájával, de meg kell jegyeznünk, hogy később ifjabb gyermeke, Zsigmond házasságát már a családi politikán túlmutató, régiós politikai szempontok

<sup>8</sup> Szilágyi Sándor 1891: 16. Ezt a véleményt képviseli Lócsey Mária is, azzal a módosítással, hogy szerinte II. Rákóczi György 1640 előtt már járt Somlyón, hogy a házasságot előkészítse. Lócsey Mária 1914: 10.

<sup>9</sup> Wesselényi István (1583-1627)

<sup>10</sup> Wesselényi Anna (1584-1648)

<sup>11</sup> Forgách Zsigmondné levelét idézi Deák Farkas. 1875. 20-21.

<sup>12</sup> Apor Péter 1987: 78-79.

<sup>13</sup> Báthory Zsófia testvére, Hedvig, aki korábban Luptovszki Szaniszló felesége volt, majd megözvegyülve apáca lett.

alapján tervezte el. A fejedelem Erdélyt, Moldvát, Litvániát és Lengyelországot összekapcsoló házassági rendszert képzelt el. Janusz Radzivil litván nagyherceg Lupul moldvai vajda lányát akarta feleségül venni, és ebben I. Rákóczi György volt a közvetítő. Az erdélyi fejedelemre várt az a feladat, hogy a tervezett házassághoz a Porta jóváhagyását is megszerezze. Ez a házasság létrejött ugyan, de a főszerepet végül az erdélyi fejedelem helyett a kijevei metropolita játszotta. A terv szerint Lupul másik lányát kisebbik fia, Zsigmond vette volna feleségül. Ezt az akadályozta meg, hogy I. Rákóczi György halála után Lupul minden vele kötött szerződést érvénytelennek tekintett. 1649-ben ezért a fejedelmi családnak új házassági tervet kellett készíteni, amelynek eredményeként 1650-ben Rákóczi Zsigmond feleségül vette Pfalzi Henriettát.<sup>14</sup>

Báthory Zsófia és II. Rákóczi György esküvőjét 1643. február 3–6. között tartották Gyulafehérváron, fényes fejedelmi pompával, bár Forgách Zsigmond rosszmájú megjegyzése szerint a fejedelem zsugorisága még a menyegzőre is rányomta a bélyegét.<sup>15</sup> De az esküvő negatív szenzációja nem ez volt, pontosabban az esküvőt leíró jelentések, feljegyzések mind elhallgattak egy igen kínos pillanatot, ami ha közhírré válik, valóban kellemetlen helyzetet teremthetett volna a fejedelmi család számára.<sup>16</sup>

„A fejedelmi szoba előtt a vendégek eltöltöttek egy félórát, majd az esküvő kezdetekor az urak az udvarmester irányításával a teremben rendet álltak. Megérkezett és bevonult a terembe az öreg és a fiatal fejedelem. Utánuk jöttek a követ urak és a legelőkelőbb magyar urak. A hölgyek is bevonultak. Ezután magyar urak kíséretében megjelent a fejedelemné és a fiatal hercegkisasszony édesanyjával, Báthorynéval együtt, utánuk szintén magyar urak és hölgyek jöttek. Egy rövid ideig várakoztak, amíg a szoba közepére egy szőnyeget terítettek. Az esküvő előtt a kálvinista püspök<sup>17</sup> egy nem egészen egy órási szónoklatot tartott magyarul. A beszéd végén a tanácsosok a menyasszonyt a szőnyegre kísérték és a vőlegény mellé állt. A püspök kérdéseket tett fel, amelyekre a vőlegény válaszolt, a menyasszony nem. Akkor odalépett a menyasszonyhoz az édesanyja egy másik hölgygel együtt és súgtak neki valamit, végül a püspök is odahajolt hozzájuk. De ezek után már több ceremónia nem volt, csak még a püspök összekötötte a kezüket és mondott valamit magyarul.”<sup>18</sup>

Az esküvő részletes leírását Baľában György, lengyel királyi követ naplója őrizte meg számunkra. Magáról a követről nem sokat tudunk, a csípős nyelvéről már megismert Forgách Zsigmond azt írta róla, hogy: „Az lengiel király keövede pedig az sem volt derék ember, csak ezer lovasnak kapitánya Lengiel országhba”.<sup>19</sup> Viszont ő az egyetlen, aki beszámol arról, hogy Báthory Zsófia az esküvőn az esketést végző kálvinista püspök kérdéseire nem válaszolt, vagyis hallgatott akkor, amikor igent kellett volna mondania. Baľában esküvőt és az azt követő lakodalmat leíró naplója több részletben is megegyezik a magyar forrásokkal, jól figyel meg a szokásokat,

<sup>14</sup> Erről részletesen lásd: Várkonyi Gábor 1990.

<sup>15</sup> „Egieb iránt az meniegezonek nagioi volt az füsti pecsenieinel, igen kitetzet mégh szokot feosvenisege.” Forgách Zsigmond 1643. február 15. Primási Levéltár Acta Radicalia Lippay György levelei 1642–1644. fol. 48–60. MNL OL Microfilm 2649. d.

<sup>16</sup> Az esküvőről beszámoló források: Haller Gábor naplója 1862: 82–84. Esterházy Miklós nádor számára készített jelentés 1884. 353–362. Forgách Zsigmond Lippay György esztergomi érseknek.

<sup>17</sup> Geleji Katona István (1589–1649).

<sup>18</sup> Baľában György úrnak Trembowelsk sztarosztájának követi naplója 1990.

<sup>19</sup> Forgách Zsigmond Lippay György esztergomi érseknek.

a szőnyegen végzett esketési szertartás megegyezik Apor Péter leírásával is.<sup>20</sup> Nincs okunk kételkedni Baľában megfigyeléseiben. Követk nt az volt a feladata, hogy minél pontosabban készítse el jelentését arról az eseményről, ahol királyat képviselte.

Báthory Zsófia hallgatása nemcsak a szerelem k rdesében, hanem az egész esküvővel kapcsolatban is több problémát is felvet. Ha Trauzner szemének és jelentésének hinni lehet, akkor az esküvő időpontjában Báthory Zsófia már tizenöt éves. A kor szokásai és értékrendje szerint már érett a házasságra. B r még nem készült el az az összegző munka, amely a kor házassági szokásait elemezné, de megállapíthatjuk, hogy a lányokat tizennégy-tizenöt éves koruk között adták férjhez. Valamint az is val s n , hogy az  rva vagy f l rva lányokat minél el bb igyekeztek kih zas ítani.<sup>21</sup>  lljon itt most két példa: Báthory Zsófia  vekkel később a Rákóczi rokonsághoz tartozó elárvult Rákóczi Erzsébetet tizenhárom  vesen adta feleségül Erdődy Ádámhoz.<sup>22</sup> Bethlen Miklós második felesége, a szintén  rva Rhédey Júlia tizenhat éves volt, amikor egy heti jegyben járás után összeházasodtak.<sup>23</sup>

Ahogy a második feleségénél huszonnyolc évvel idősebb Bethlen Miklós is elmondta magáról, hogy megszerette, s t beleszeretett feleségébe,  gy a Báthory Zs fi n l csak h t évvel idősebb II. Rákóczi György is a jegyesség közel három éve alatt, 1640 nyarától 1643 februárjáig terjedő időszakban szintén „beleszerelmesedhetett” fiatal menyasszony ba. Feltehetőleg a családi levelek tartalma is ezt fejezi ki, az  reg fejedelem fia növekvő szerelméről  r. Azt, hogy Báthory Zsófia mit érzett, nem tudjuk. Mint ahogy alig ismerjük Rákóczi Erzsébet vagy Rhédey Júlia  rzelmeit. A házasság előtt álló lányok érzelmeiket nem fejezhették ki, s t neveltetésük során arra tanították, oktatták őket, hogy érzelmeiket el kell fojtaniuk. A családjuk iránti kötelességtudat kialakítására, megerősítésére törekedtek. Itt nem volt helye a szerelemnek. Pázmány Péter esztergomi érsek tanítását a keresztény leány neveléséről a protestáns felekezetek is hasonlóképpen gondolták.<sup>24</sup> A lányok, b r olvasni tanuljanak meg, de a hitelteshez kapcsolodó irodalmon kívül semmi mást ne olvassanak. Tartózkodjanak a sz phist ri kt l, a szerelmes történetektől, ne járjanak társaságba, és ne fogadjanak férfi látogatót, ne táncoljanak, és mindenféle mulats gt l, játéktól tartsák távol magukat. Pázmány és a korszak nevelői felekezeti hovatarozástól függetlenül tiltanak mindent, ami a lányok érzelmi fejlődését, az érzelmi intelligencia kialakulását segíthetné. Prágai András I. Rákóczi Györgynek ajánlotta Antonio Guevara Fejedelmek  r ja című művét, amelynek második része kizárólag a férfiak és a nők kapcsolatával, a házassággal, a gyermekv r ssal és a neveléssel foglalkozik. A lányok neveléséről a római asszonyok példáját id zve a következőképpen  rt: „Ha az római asszonyok leanyokat iol akari k nevelni, ezeket az regulákat sz ks gh hogy szorgalmatosan megh tarcs k: Tudni illik, hogy halattyak hogy az   leanyok szelley nyargalnak, t rj k meg nekik az sz rokat, ha l tty k, hogy szemekkel imit amot vadásznak, vayak ki szemeket, ha a f l k vizket, dugjak be, ha valamit valakinek akarnak adnj, vagj valamit mastul el akarnak vennj, vagjak el az kezeket, ha csacsogny mernek, varjak be szaiokat, ha vasot erk lcs ek,

<sup>20</sup> Apor Péter.

<sup>21</sup> Lásd: Gyermek a kora  jkor Magyarországon. 1996.

<sup>22</sup> Rákóczi Erzsébet levelei férjéhez 1672–1707. 2001. 9.

<sup>23</sup> Bethlen Miklós  n letir sa 1955. 334–340.

<sup>24</sup> Pázmány Péter 1983: 1021–1042.

es szemtelenül cselekesznek, elevenen temessék el, mert az iambortalan leannak, jegy ruha helyet halalt, hazi eszköz helyet, fergeket, ház helyet koporsót kel adnj.”<sup>25</sup>

Az érzelmek elfojtása, az önfegyelem és az engedelmisség volt az egyetlen elfogadható viselkedés a korszak leányai számára. Ez még akkor is igaz, ha a hétköznapi élet természetesen ettől jelentősen eltért. A kora újkori társasági életben a nőknek ugyanúgy megvolt a helyük, mint a férfiaknak.<sup>26</sup>

A szerelem, sok egyéb mellett, kizárólag a férfiak világában volt jelen. Ők szabadabban kifejezhették érzelmeiket, legyen szó az irodalom szimbolikus vagy a hétköznapi élet világáról. Csáky István megtehetette, hogy a család elől is eltitkolva akarta meglátogatni Forgách Évát, fordítva ez a legritkább esetben történhetett meg. Csáky és Forgách Éva esete azonban arra is felhívja a figyelmet, hogy a házasság előtt álló férfiak vagy lányok is törekedtek arra, hogy megismerjék jövőbeli házastársukat.

A Wesselényi Ferenc és Széchy Mária szerelmét, majd házasságát feldolgozó Gyöngyösi-mű, a Márssal társalkodó Murányi Vénus az irodalmi fikció világában működik. Az ott ábrázolt szerelem is bonyolult szimbólumrendszerbe illeszkedik, amely sokkal inkább fejezi ki a férfiak küzdelmes világát, mint a magánélet szerelmi kapcsolatait.<sup>27</sup>

II. Rákóczi György, aki számára az atyai tekintély tiszteletét mindennél előbbre valónak tartották nevelői és édesapja is, bizonyára szintén igyekezett megismerni a számára kiválasztott jövőbeli feleségét, de ezt csak a kor erkölcsi értékrendjét betartva tehette meg. A Szilágyi Sándor által leírt látogatások kizárólag a korszak szigorú erkölcsi szabályainak a betartásával valósulhattak meg, ha egyáltalán megtörténtek.

Báthory Zsófia nevelése is ezekhez az elvekhez igazodott. A feltétlen engedelmisség és az érzelmek elfojtása szempontjából is meglepő az esküvőn tanúsított magatartása. Azzal, hogy nem válaszolt az esküvői szertartást végző lelkész kérdéseire, szembefordult mindennel, amit a kor leányaitól elvártak. Fiatal férje szerelméről sok közvetett beszámoló szól, de az ő érzelmeiről csak ez a hallgatásba burkolódzó némaság érzékeltet valamit.

Hallgatásának okát azonban mégis a neveltetésében kell keresnünk. I. Rákóczi György 1642. december 26-án, korábban már idézett, Kassai Istvánhoz írt levelét kell ismét elővinnünk, hogy valamelyest közelebb jussunk a probléma megoldásához.

A fejedelem nagy gondban volt. Nem kevesebről volt szó, mint arról, hogy Báthory Zsófiát vajon át kell-e téríteni még az esküvő előtt, vagy nem. „Az lakodalom napja im közelget, azt kérdezém azért kegyelmedtől, minekelőtte Somlyóról meg kellene indulni az asszonnyal s kisasszonnyal együtt, nem ártana-e annak előtte meghitt emberünket oda küldeni, és categorice, aperte megkérdetni a kisasszonytól, meg akar-e maradni az pápistaságban, avagy ezt elhagyni, s az anyja is abban akarja-e megtartatni; nem esküttette-e meg reá, vagy mások nem tétették-e vele arra fogadást, és innét is lenne categorice válasza; avagy akkorra halasztani megmondását, mikor ide jöbnek, s annak előtte által menni rajta, minek előtte megeskünnének, mert csak reménységgel bíztatnunk magunkat egyáltalában nekünk nem tetszik.”<sup>28</sup> Több szempontból is

<sup>25</sup> Horologii Principum, 1610. 11. rész 31/v. Prágai András Draskovith János munkáját átvette saját kiadásába.

<sup>26</sup> Várkonyi Gábor 2005. 415–432. uő.: „Nekem azt kell tennem, amit mások akarnak”: 2007. 123–137.

<sup>27</sup> Gyöngyösi István 1998: 203. Jankovics József 1997. 23–239., R. Várkonyi Ágnes 1987.

<sup>28</sup> I. Rákóczi György levele Kassai Istvánhoz 1642. december 26.

megdöbbenő ez a levél. Láttuk, hogy a fejedelem számára lelkiismereti kérdés, hogy családja saját felekezetén belül házasodjon. Ezzel szemben a dinasztikus érdekek arra az elhatározásra készítették, hogy az utolsó Báthory lány kezét kérje meg első számú örököse számára, még akkor is, ha ez a lány katolikus. Nincs kétségünk afelől, hogy komoly lelki konfliktusokkal járt ez a döntés. A belső vívódást tükrözi ez a december végi levél is. Kiderül, hogy a fejedelemnek a felekezeti kérdés megoldására nincs határozott terve. Kassaihoz kell fordulnia tanácsért. A korban nem szokatlan a vegyes házasság, de a vallási, illetve a vallásgyakorlással összefüggő kérdéseket a házasságban érdekelt két család legtöbbször már az eljegyzés során tisztázta. Ebben az esetben ez nem történt meg. 1640-től az esküvőig három év állt a fejedelem rendelkezésére, hogy mindent elrendezzen, ezzel szemben még az esküvő előtt másfél hónappal is teljes a bizonytalanság a felekezeti kérdésben. „...akkorra halasztani megmondását, mikor ide jönnek, ...mert csak reménységgel biztatnunk magunkat egyáltalában nekünk nem tetszik.” Árulkodóak ezek a sorok. A fejedelem eltökélt, leendő menyére mindenképpen az áttérés vár, de ezt ő még nem tudja, mert a fejedelmi család ezt nem közölte vele egyértelműen. Mikor kell ezt megmondani, még Somlyón, vagy majd ha már Gyulafehérváron lesznek? Mit jelent, hogy a fejedelmi család „reménységgel biztatja” magát?

A fejedelem kérdésére Kassai István december 28-án keltezett levelében adott választ: „Fejérvárott pedig az esküdtetés előtt de necesse meg kellett lenni akár küldjön Somlyóra, s akár ne; ilyen okokn papok uramék is tudják már azt, hogy nagyságodnak az volt az asszonyokhoz is izenete, hogy annak az kérdésnek meg kellett lenni. [...] Az több dolgok kegyelmes uram csak olyan mind, mint egy tractatus, alkuvás ...”<sup>29</sup> Amíg a másik oldal, a Báthory család részéről nem ismerjük az eseményeket, addig csak hipotéziseink lehetnek, de a fejedelem és Kassai levélváltása azt jelzi, hogy a vallási kérdésekben Zekreska Anna, okát nem tudjuk, de mintha nem egyezett volna meg a fejedelmi családdal. Báthory Zsófia hallgatása az esküvői szertartás alatt talán azt jelenti, hogy Gyulafehérváron, ahogy ezt Kassai is tanácsolta, közölték vele, hogy a leendő erdélyi fejedelemné nem lehet katolikus. Ebben az esetben a hallgatás tudatos, vállalt magatartás, az egyetlen lehetséges eszköz Báthory Zsófia kezében, hogy kifejezze fájdalmát hitének elvesztése miatt. Az esküvő után valóban megkezdődött a fiatalasszony áttérése, mely több lépésben, közel hat hónapig tartott. Azt, hogy e felekezeti bonyodalomnak milyen hatása volt a két fiatal kapcsolatára, nem tudjuk, éppen ezért nem állítjuk, hogy valóban egy nagy szerelem eredménye a házasság, már csak azért sem, mert a szerelem egyelőre csak a fiatal fejedelmfi részéről bizonyítható, de azt sem mondhatjuk, hogy Báthory Zsófia közböbs lett volna leendő férjével szemben.

Minden más tekintetben a házasság megszervezése tökéletes volt. Báthory Zsófiát, mivel lengyel alattvaló volt, ki kellett kérni a lengyel uralkodótól, a házasság tervét be kellett jelenteni a Portán, és el kellett fogadtatni az oszmán politikával, és nem utolsósorban II. Rákóczi Györgyöt fejedelemmé kellett választani az európai uralkodóházak gyakorlatának megfelelően.<sup>30</sup> Az esküvőre a Habsburg uralkodó, III. Ferdinánd, a magyar méltóságviselők, a nádor, az esztergomi érsek és a vármegyék követeket

<sup>29</sup> Kassai István levele I. Rákóczi Györgyhez 1642. december 28. 187o. 176.

<sup>30</sup> Erről részletes: Várkonyi Gábor 1990.



küldtek. A szomszédos országok, többek között a lengyel király, a litván nagyherceg is képviseltette magát az esküvőn. (Igaz, Radziwiłł herceg követe elkésett, a lengyel Bałlaban György már hazafelé való útjában találkozott a lóhalálában siető követtel.)<sup>31</sup> Fejedelmi bevonulás, három napig tartó gazdag lakoma, tűzijáték kápráztatta el a vendégeket.

A történetben már csak egy szereplőről nem beszéltünk, pedig sokat emlegettük, és ez a szerelem. I. Rákóczi György talán maga is megdöbben azon, hogy az általa eltervezett dinasztikus házasság terve ilyen jól sikerült. Fiához írott leveleit olvasva már-már az az érzésünk, hogy fia fellobbant szerelme alaposan meglepte, erre nem számított. Azon kellett igyekeznie, hogy fiát állandóan jövődő kötelességére emlékeztesse: „[...] atyai szeretetből azt adjuk tanácsul [...], tisztán, igazán, tökéletesen szeressed mátkádöt és feleségedet, de csak úgy azért, hogy ahöz való szereteted hazádnak, nemzetednek, kiváltsághéppen az Isten tisztségeinek szeretetid feljebb ne haladj és ezeknek szolgálatja s óltalma és gondviselése mellől el ne vonjon, de még akármi kicsinyben is meg ne restsítsen, tunyiáson, semmi kedvezést ne szenvedjen: mert ember tanál feleséget, Istent, hazát, nemzetet nem többet egynél.”<sup>32</sup>

## Források

MNL OL E 211 Lymbus 71. cs. fol. 104–105. I. Rákóczi György fiához, II. Rákóczi Györgyhöz, aláírás és dátum nélkül. Kancelláriai tisztázat, amelyben az írást készítő kéz két helyen, egy másikhoz képest pedig egy helyen kisebb javítást végzett.

Primási Levéltár Acta Radicalia Lippay György levelei 1642–1644. fol. 48–60. MNL OL Microfilm 2649. d.

## Hivatkozott irodalom

Apor Péter 1987: *Metamorphosis Transilvaniae, azaz Erdélynek változása*. (1736) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

Deák Farkas 1875: *Wesselényi Anna özv. Csáky Istvánné életrajza és levelezése*. Franklin-Társulat. Budapest.

*Erdélyi Országgyűlési Emlékek X.* Szerk.: Szilágyi Sándor. Budapest, 1884.

*Forgách Zsigmond levele Lippay György esztergomi érseknek*. Szentmárton, 1643. február 15.

<sup>31</sup> Bałlaban György: 42.

<sup>32</sup> I. Rákóczi György fiához, II. Rákóczi Györgyhöz, 1872. Idézi kihagyásokkal: Szilágyi Sándor: 1875. 306.

- Gyöngyösi István 1998: Márssal társalkodó Murányi Vénus. Sajtó alá rendezte, tanulmány és jegyzetek: Jankovics József. Budapest.
- Jankovics József 1997: Gyöngyösi és a barokk udvari költészet. In: Pannon Enciklopédia. Magyar nyelv és irodalom. Dunakanyar 2000 Kiadó, Budapest.
- Péter Katalin 1996: *Gyermek a kora újkori Magyarországon*. Szerk.: Péter Katalin. MTA Történettudományi Intézet. Budapest.
- Haller Gábor naplója 1862: In: *Erdélyi Történelmi Adatok IV*. Közli: Szabó Károly. Kolozsvár, 1862. 82–84.
- Horologii Principum, 1610. 11. rész 31/v. Bibithea Antiqua Akadémiai Kiadó. Budapest, 1989.
- I. Rákóczi György fiához, II. Rákóczi Györgyhöz, 1642. szeptember 5. In: Szilágyi Sándor: *Lorántffy Zsuzsanna Okmánytár*. VI. sz. MTA Évkönyvei XIII/9. 1872.
- I. Rákóczi György Kassai Istvánhoz 1642. december 26. Közli: Szilágyi Sándor: *Rajzok és tanulmányok I.*, Budapest, 1875. 307–308.
- I. Rákóczi György: Fejedelmi parainesis (1637). In Szilágyi Sándor: *Rajzok és Tanulmányok I*. Budapest, 1875, 199–210.
- Kassai István levele I. Rákóczi Györgyhöz, 1642. december 28. In: Török-Magyarkori Államokmánytár III. Szerk.: Szilárdy Áron Szilágyi Sándor. Pest, 1870.
- Kemény János önéletírása* 1986: A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta: V. Windisch Éva. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- Löcsey Mária 1914: *Báthory Zsófia: 1628–1680*. Budapest, 1914.
- Magyar Gondolkodók 17. század*. Válogatta: Tarnóc Márton, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979.
- Pázmány Péter: Mint kell keresztyén leányt nevelni. 1983:
- Rákóczi Erzsébet levelei férjéhez 1672–1707*. Szerkesztette és az előszót írta: Benda Borbála és Várkonyi Gábor. Osiris Kiadó. Budapest, 2001.
- R. Várkonyi Ágnes: *A rejtőzködő murányi Vénusz*. Helikon Könyvkiadó. Budapest, 1987.
- Rákóczi Erzsébet levelei férjéhez 1672–1707*. Szerkesztette és az előszót írta: Benda Borbála és Várkonyi Gábor. Osiris Kiadó. Budapest, 2001.
- Szalárdi János Siralmas magyar krónikája*. Sajtó alá rendezte: Szakály Ferenc. Magyar Helikon Kiadó, Budapest, 1980.
- Szilágyi Sándor 1891: *II. Rákóczi György 1621–1660*. Budapest, 1891.
- Szilágyi Sándor 1875: Lorántffy Zsuzsanna. In: *Rajzok és tanulmányok I*. Budapest, 1875.

- Trauzner János jelentése 1643. július 16. In: *Erdélyi országgyűlési emlékek X.* Szerk.: Szilágyi Sándor, Budapest, 1884.
- Várkonyi Gábor 1990: Dinasztikus politika Erdélybe 1640–1645. In: *II. Rákóczi György esküvője.* Régi Magyar Történelmi Források. Szerk.: Horn Ildikó. Budapest.
- Várkonyi Gábor 2005a: Kormányzási elvek vagy atyai jótanácsok? I. Rákóczi György fiához írt intelmei. In: *Évek és színek. Tanulmányok Fábri Anna tiszteletére hatvanadik születésnapja alkalmából.* Szerk.: Steiner Ágota. Kortárs Kiadó. Budapest. 381–387.
- Várkonyi Gábor 2005b: Arisztokrata társasági élet a kora újkorban. In: *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században.* Szerk.: G. Etényi Nóra és Horn Ildikó. Balassi Könyvkiadó, Budapest.
- Várkonyi Gábor 2007: „Nekem azt kell tennem, amit mások akarnak”: Arisztokrata nők és közélet a kora újkori Magyarországon. In: *A nők világa: Művelődés és társadalomtörténeti tanulmányok.* Szerk.: Fábri Anna és Várkonyi Gábor. Argumentum Könyvkiadó. Budapest.